

ÚJ ÉS RITKA FAJOK A BAKONY SZITAKÖTŐ FAUNÁJÁBAN (INSECTA: ODONATA)

DR. TÓTH SÁNDOR

Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc

ABSTRACT: New and rare species in the dragonfly fauna of Bakony Mountains (Insecta: Odonata) - Until now 3 summarizing papers have been published on the dragonfly fauna of Bakony Mts. (Tóth 1973, 1980, 1985). Data on occurrence of 53 dragonfly species in the mountains are involved in them. Here the author reports 3 other species from this area (*Aeshna grandis*, *Hemianax ephippiiger*, *Onychogomphus forcipatus*). This number of dragonfly species known from Bakony Mts. have increased to 56, representing as much as 87,5% of Hungarian species.

Bevezetés

A Bakony hegység szitakötő faunájáról eddig 3 összefoglaló dolgozat jelent meg. Az első (TÓTH 1972) a Bakonyi Természettudományi Múzeum viszonylag kis gyűjteményének adataira támaszkodva ismertette a terület szitakötőfaunáját, de a szerző természetesen beépítette munkájába a jelentősebb faunisztikai irodalom bakonyi adatait is (BENEDEK 1961, 1965, STEINMANN 1962, ÚJHELYI 1955, 1959, WÉBER 1941). Mint a dolgozatról kitűnik, az 1960-as évek végén mintegy 70 gyűjtőhelyről 47 szitakötőfaj előfordulásáról rendelkezünk adatokkal a Bakony hegységből.

Az 1970-es évek elejétől a gyűjtések a hegység szinte minden részét kiterjedően intenzívebbé váltak. Ennek alapján az évtized végére megértek a feltételek "A Bakony természettudományi kutatásának eredményei" sorozatban már korábban tervezett alapvetés elkészítésére (TÓTH 1980). "A Bakony hegység szitakötő faunája (Insecta: Odonata)" c. munka a hegység kerekén 180 lelőhelyéről mintegy 10 ezer példány adataira épül és már 51 faj előfordulását mutatja ki a Bakonyból.

Az 1970-es évek vége és különösen az 1980-as évek eleje újabb lendületet hozott a hegységben folyó szitakötő-gyűjtésben. Az eredmény az 1980-as évek közepére olyan tömegű szitakötő adat (16 590 pld.), mely indokoltá tette egy újabb faunisztikai közlemény megjelenését. Az így született dolgozat (TÓTH 1985) 50 szitakötőfaj adatait adja közre. Ezzel a hegységből kimutatott fajok száma 53-ra, a gyűjtőhelyek száma pedig 313-ra emelkedett.

Mindhárom felsorolt összefoglaló közleményben megkockáztattam azt a véleményt, hogy a jövőben jelentős változás már nem várható a Bakony szitakötőfaunájában. A tények (fejlémények) azonban minden esetben rációfoltak az előrejelzésre. Még a legutóbbi évek is szolgáltak meglepetésekkel, aminek következtében a fajszám 56-ra emelkedett. A teljesség kedvéért célszerűnek látszik a Bakony szitakötőfaunájára új fajok publikálása. E mellett egyúttal néhány érdekesebb (bár a hegység faunájára új adatot nem jelentő) fajról is érdemes újabb adatokat szolgáltatni. Magyarország szitakötő faunáját jelenleg 64 faj alkotja, vagyis a Bakonyból eddig kimutatott 56 faj a hazai fajok 87,5%-át teszi ki. A jóslásokba való bocsájtkozás helyett most inkább azt nézzük meg, hogy mely Magyarországról már kimutatott fajok hiányoznak még a Bakony faunájából:

1. *Ceriagrion tenellum* (VILIER, 1798)
2. *Coenagrion vernale* (HAGEN, 1839)
3. *Coenagrion hastulatum* (CHARPENTIER, 1825)
4. *Epallage fatime* CHARPENTIER, 1840
5. *Aeshna juncea* (LINNAEUS, 1758)

6. *Gomphus flavipes* (CHARPENTIER, 1825)
7. *Cordulegaster boltoni* DONOVAN, 1807, vagy
Cordulegaster heros THEISCHINGER, 1979
8. *Leucorrhinia caudalis* (CHARPENTIER, 1840)

Ezek mindegyikének a Bakonyból való előkerülésére természetesen nem számíthatunk. Felbukkanhat viszont ezekből függetlenül bármely más faj is, melyre pillanatnyilag nem is gondolunk.

A Bakony faunájára új fajok

Ezuttal három, a Bakony szitakötő faunájára új fajról számolhatunk be. Közülünk kettő (*Aeshna grandis*, *Hemianax ephippiger*) az elmúlt legutóbbi évek gyűjtése, a harmadik (*Onychogomphus forcipatus*) részben régebbi keletű gyűjtés eredménye, de faunisztikai adatközlés eddig nem jelent meg róla, csupán egy előadás nyomtatásban is kiadott fajlistában található rá utalás, a gyűjtési adatok leírása nélkül (CSIBY 1982). A faj sajnálatos módon kimaradt a Bakony szitakötő faunájáról időközben megjelent összefoglaló faunisztikai közleményből is (TÓTH 1985), ezért most időszerűvé vált az adatközlés pótlása. A fenti problémával magyarázható az az ellentmondás, hogy az említett előadásban (CSIBY 1982) már 54 faj szerepel a Bakonyból, addig TÓTH (1985) faunisztikai közleményében (mivel abból az *Onychogomphus forcipatus* kimaradt) a szerző 53 fajban határozza meg a Bakony szitakötő faunáját.

Aeshna grandis (LINNAEUS, 1758)

Európában és Szibériában élő szitakötő. Magyarországon szórványos előfordulású faj. Első adata a szegedi Fehér-tóról származik (STEINMANN 1984), majd előkerült Magyaróvárról (BENEDEK 1966). Az irodalomban (STEINMANN 1962) szerepel budapesti említése is. Újabban megtalálták a Taktaközben és a Dunántúl néhány pontján (Bázakerettye, Kiscsehi, Murarátka, Szőce, Püski-Szigetköz). A Bakony hegységben 1986-ban bukkant fel a tihanyi Kúlsó-tavon (1986.08.02., 1♀, leg. Tóth). Mint azt a Kúlsó-tó szitakötő faunáját tárgyaló dolgozatban (TÓTH 1990) már említettem, szűnyoglárva-gyűjtés közben találtam rá a vízparttól mintegy 15 méterre, a nádas-gyékényes szegélyen belüli nyílt víz szélében, feltehetően vízbefulladt példányára.

Hemianax ephippiger (BURMEISTER, 1839)

Nyugat-Ázsiától Észak-Afrikaig élő faj, mely STEINMANN (1984) szerint Dél-Európában gyakoribb, Közép-Európában ritkább. Hazánkban a szegedi Fehér-tón gyűjtötte Beretzk Péter (ÚJHELYI 1955), de irodalmi adata van Gödöllőről és Budapestről is (KOHÁUT 1896; MOCSÁRY 1918). Érdekes, hogy az utóbbi években az ország egyre több pontján bukkant fel a faj és jelenleg már szinte alig van nagyobb tájegysége hazánkban, ahol még nem fogták volna meg. Ezek után talán már nem is számít rendkívülinek, hogy 1989-ben a Bakonyban is előkerült, mégpedig a hegység két pontján egy-egy példányban. A faj megfogása DIETZEL GYULA hárskúti lepkész érdeme aki a szitakötőknek is kiváló ismerője és akitől már megszokhattuk, hogy a szitakötőkből rendszerint a ritább fajokat fogja meg. Szövegei hozzájárulása alapján az alábbiakban közlöm a két példány lelőhelyadatait (együttal az adatok átengedéséért ezúton is köszönetemet fejezem ki): Bánd: Vár-hegy, 1989.04.16., 1♂ (leg. Dietzel Gy.), Hárskút: Pagonyi-völgy, 1989.04.21., 1♀ (leg. Dietzel Gy.).

Onychogomphus forcipatus (LINNAEUS, 1758)

Közép-Nyugat- és Dél-Európában él, hazánkban főleg nagyobb folyók és tavak mellett fordul elő, de az utóbbi időben egyre ritkábban bukkannhatunk rá. A fajt a Bakonyban először DIETZEL GYULA gyűjtötte (Kab-hegy, 1980.06.11., 1♀), majd később a számos szitakötőfajnak élőhelyet biztosító Vörös-János-séd völgyből (Ugod) került elő (1985.07.23., 1♂, leg. Tóth S.).

További érdekesebb adatok

A hegység területén folyó többé-kevésbé rendszeres kutatások eredményeképpen több érdekes adat közreadása is aktuálissá vált. Ezek ismertetésére azonban csak a teljesség igénye nélkül kerülhet sor.

Aeshna viridis EVERS-MANN, 1836

Északi elterjedésű szitakötő, mely Európában, a Szovjetunió déli területein és Szibériában él. Nálunk szórványos előfordulású, hazai lelőhelyeiről közleményből is tájékozódhatunk (pl. TÓTH 1985). A Bakony térségében 1980-ban bukkant fel a Kis-Balatonnál, illetőleg valószínűleg onnan elvándorolt példányok Keszthely környékén is. Még ugyanabban az évben előkerült Tihanyban a Kúlsó-tónál is (1980.08.08., 1♂, leg. Csiby M.). A példányra azonban csak az elmúlt évben figyeltem fel egy revízió során a Bakonyi Természettudományi Múzeum szitakötőgyűjteményében, ahol egy régebbi hibás határozás következtében más faj példányai közé keveredett. Azóta újabb példány sajnos sem Keszthely környékén, sem a Kúlsó-tónál nem került elő.

1. ábra: *Sympetrum pedemontanum*

2. ábra: A Külső-tó látképe a Kis-erdő-tetőről nézve

Sympetrum pedemontanum (ALLIONI, 1766)

Mint az már ismert (pl. TÓTH 1985) a hegységből hosszú ideig csak Tapolcafő és Pápa környékéről, illetőleg Bakonybélből voltak adataink a faj előfordulásáról. Az elmúlt években meglepetésszerűen és nagy tömegben jelentkezett a Meleg-víz Gyepükaján környéki szakaszán. Újabb lelőhelyei váltak ismertté 1989-ben. DIETZEL GYULA Salföld környékén, NÉMETH LAJOS gimnáziumi tanuló Tapolcán, a Tapolcai-patak mellett bukkant rá. Meglepetésemre előkerült Tihanyban is a Külső-tónál (1989. 08.01., 2° 1° leg. Tóth S.).

Pyrrhosoma nymphula interposita VARGA, 1968

Országosan az ún. szórványosan előforduló fajok közé tartozik, de fokozatosan egyre több lelőhelye válik ismertté. Ez jellemző a Bakonyra is. A hegységnek főleg a magasabb régióban él. (TÓTH 1985, 1990). Az Északi-Bakonyban 1988-ban újabb lelőhelyét sikerült kimutatni a Gerence egyik bal oldali, Hárskút irányából érkező mellékágában, a Kőrísgyőr-patak mentén, melynek több kimélyülő mederrészlete van, ahol a víz folyása lelassul és tipikus *Pyrrhosoma* élőhely alakul ki. (A patakban fejlődik ki még az *Agrion virgo* is, mely gyakori kísérőfaja a *Pyrrhosoma nymphula*-nak.). A fajnak újabb élőhelyét fedezte fel Tapolcán, a Tapolca-patak mentén Németh Lajos gimnáziumi tanuló (szóbeli közlés). Ezzel a fajnak a Bakony hegységből jelenleg ismert lelőhelyeinek a száma 19-re emelkedett.

Gomphus vulgatissimus (LINNÉ, 1758)

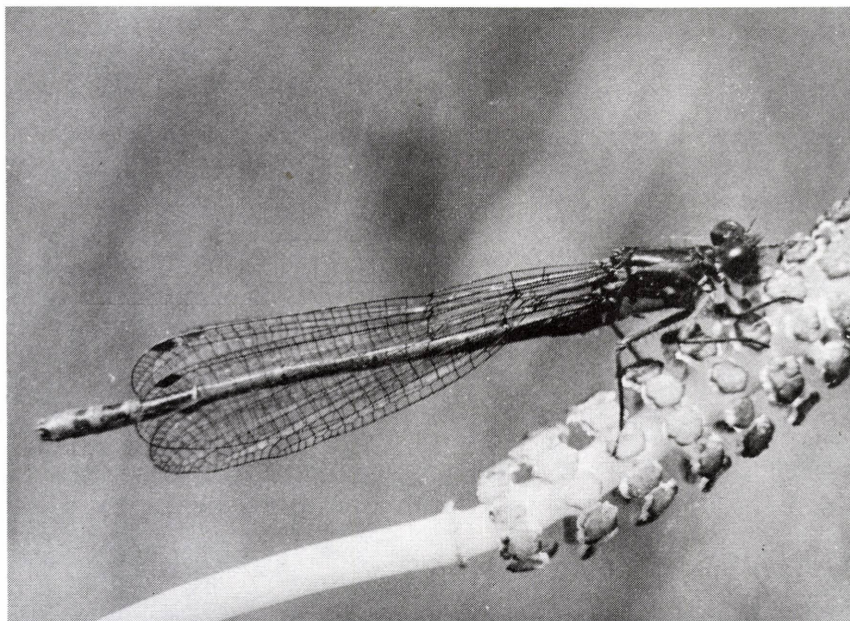
A mérsékelt gyakori fajok közé tartozik, a Bakonyból azonban feltűnően kevés adata van. Első említése Tihanyból származik, ahol még Pongrácz gyűjtötte 1935-ben, majd Bodajkon fogták 1963-ban (TÓTH 1980). Az 1980-as évek első felében három újabb lelőhelyét ismertük meg: Fenékpusztá, Iszka-szentgyörgy, Fenyőfő (TÓTH 1985). Azonban mindhárom helyen csak 1-1 példány került elő. Ezért is örövendetes, hogy 1989-ben újabb élőhelyére derült fény a Meleg-víz gyepükajáni szakaszán, ahol több alkalommal és rendszerint több példányban mozgott a faj. Néhány alkalommal frissen kelt példányát is sikerült találni, vagyis egyértelmű, hogy lárvája a Meleg-vízben fejlődik. A *Gomphus vulgatissimus* a Bakony hegységben a kisebb folyóvizek fokozatos elszennyeződése miatt a veszélyeztetett fajok közé sorolható.

A Bakony hegység szitakötőfaunája (1989)

Összevetve a korábbi munkák (TÓTH 1973, 1980, 1985) adatait, valamint a jelen dolgozatban szereplő újabb közlést, indokoltnak látszik összeállítani a Bakony hegységből jelenleg ismert szitakötőfajok jegyzékét.

1. *Platycnemis pennipes* (PALLAS, 1771)
2. *Coenagrion ornatum* (SELYS-LONGCHAMPS, 1850)
3. *Coenagrion puella puella* (LINNÉ, 1758)
4. *Coenagrion pulchellum interruptum* (CHARPENTIER, 1825)
5. *Coenagrion scitulum* (RAMBUR, 1842)
6. *Pyrrhosoma nymphula interposita* VARGA, 1968
7. *Erythromma najas* (HANSEMANN, 1823)
8. *Erythromma viridulum viridulum* CHARPENTIER, 1840
9. *Ischnura elegans pontica* SCHMIDT, 1938
10. *Ischnura pumilio* (CHARPENTIER, 1825)
11. *Enallagma cyathigerum cyathigerum* (CHARPENTIER, 1840)
12. *Sympetma fusca* (van der LINDEN, 1820)
13. *Lestes barbarus* (FABRICIUS, 1798)
14. *Lestes dryas* KIRBY, 1890
15. *Lestes macrostigma* (EVERSMANN, 1836)
16. *Lestes sponsa sponsa* (HANSEMANN, 1823)
17. *Lestes virens vestalis* RAMBUR, 1842
18. *Chalcolestes viridis viridis* (van der LINDEN, 1825)
19. *Agrion splendens* (HARRIS, 1782)
20. *Agrion virgo virgo* (LINNÉ, 1758)
21. *Brachytron pratense* (MÜLLER, 1764)
22. *Aeshna affinis* van der LINDEN, 1820
23. *Aeshna cyanea* (MÜLLER, 1764)
24. *Aeshna grandis* (LINNAEUS, 1758)
25. *Aeshna mixta* LATREILLE, 1805
26. *Aeshna viridis* EVERSMANN, 1836
27. *Anaciaeschna isosceles isosceles* (MÜLLER, 1767)
28. *Anax imperator imperator* LEACH, 1815
29. *Anax parthenope* SELYS-LONGCHAMPS, 1839
30. *Hemianax ephippiger* (BURMEISTER, 1839)
31. *Gomphus vulgatissimus vulgatissimus* (LINNÉ, 1758)
32. *Ophiogomphus cecilia cecilia* (FOURCROY, 1758)
33. *Onychogomphus forcipatus* (LINNAEUS, 1758)

34. *Cordulegaster bidentatus* SÉLYS-LONGCHAMPS, 1843
35. *Cordulia aeneaturfosa aeneaturfosa* FÖRSTER, 1902
36. *Somatochlora aenea aenea* (LINNÉ, 1758)
37. *Somatochlora metallica metallica* (van der LINDEN, 1825)
38. *Epitheca bimaculata bimaculata* (CHARPENTIER, 1825)
39. *Libellula depressa* LINNÉ, 1758
40. *Libellula fulva fulva* MÜLLER, 1764
41. *Libellula quadrimaculata quadrimaculata* LINNÉ, 1758
42. *Orthetrum albistylum albistylum* (SÉLYS-LONGCHAMPS, 1848)
43. *Orthetrum brunneum brunneum* (FONSCOLOMBE, 1837)
44. *Orthetrum cancellatum cancellatum* (LINNÉ, 1758)
45. *Orthetrum coerulescens anceps* (SCHNEIDER, 1845)
46. *Crocothemis servilia servilia* (DRURY, 1770)
47. *Sympetrum danae* (SULZER, 1776)
48. *Sympetrum depressiusculum* (SÉLYS-LONGCHAMPS, 1840)
49. *Sympetrum flaveolum flaveolum* (LINNÉ, 1758)
50. *Sympetrum fonscolombii* (SÉLYS-LONGCHAMPS, 1840)
51. *Sympetrum meridionale* (SÉLYS-LONGCHAMPS, 1841)
52. *Sympetrum pedemontanum pedemontanum* (ALLIONI, 1766)
53. *Sympetrum sanguineum sanguineum* (MÜLLER, 1764)
54. *Sympetrum striolatum striolatum* (CHARPENTIER, 1840)
55. *Sympetrum vulgatum vulgatum* (LINNÉ, 1758)
56. *Leucorrhinia pectoralis* (CHARPENTIER, 1825)

3. ábra: *Pyrrhosoma nymphula interposita*

IRODALOM – LITERATUR

- BENEDEK, P. (1961): Adatok a Tapolca-patak és környéke rovarfaunájához, I. Szitakötők - Odonata - Fol. Ent. Hung. 14: 175-183.
- BENEDEK, P. (1965): Adatok a Tapolca-patak és környéke rovarfaunájához, III. Odonata II. - Fol. Ent. Hung., 18: 39-75.
- BENEDEK, P. (1966): Adatok Magyarország szitakötő-faunájához (Odonata) - Fol. Ent. Hung., 19: 501-518.
- CSIBY, M. (1981): A Balaton-felvidék szitakötő faunája (Insecta: Odonata) - A Veszprém Megyei Muz. Közl., 16: 69-90.
- CSIBY, M. (1982): Neuere Ergebnisse der Libellen-Forschung im Bakony-Gebirge (Insecta: Odonata) - Fol. Mus. Hist.-nat. Bakonyiensis, 1: 111-118.
- KOHAUT, R. (1986): A magyarországi szitakötő-félék természetrajza - K.M. Term. tud. Társ. Bp., 1-78. + I-III. tábla.
- MOCSÁRY, S. (1918): Ordo. Pseudo-Neuroptera (in: Fauna Regni Hung., 23-32.)
- STEINMANN, H. (1962): A magyarországi szitakötők faunisztikai és etológiai adatai - Fol. Ent. Hung. 15: 141-198.
- STEINMANN, H. (1984): Szitakötők - Odonata - In: Fauna Hungariae, V., 6. 1-112.
- TÓTH, S. (1973): Előzetes vizsgálatok a Bakony vidékének szitakötő-faunájával kapcsolatban - A Veszprém Megyei Muz. Közl., 12: 257-270.
- TÓTH, S. (1980): A Bakony hegység szitakötő-faunája (Insecta: Odonata) - a Bakony természettudományi kutatásának eredményei, 13: 1-136.
- TÓTH, S. (1981): A Kornyitó szitakötő-faunájának mennyiségi és minőségi vizsgálata (Insecta: Odonata) - A Veszprém Megyei Muz. Közl. 16: 91-100.
- TÓTH, S. (1983): Libellen und ihre Biotope im Bakony-Gebirge - Folia Mus.Hist.-nat. Bak., 2: 45-54.
- TÓTH, S. (1985): Adatok a zirci arborétum szitakötő faunájához (Insecta: Odonata) - A Bakony term. tud. Kut. eredm., 16: 51-56.
- TÓTH, S. (1985): Adatok a Bakony hegység szitakötő faunájához (Insecta: Odonata) - Fol. Mus. Hist.-nat. Bakonyiensis, 4: 43-84.
- TÓTH, S. (19): A Pyrrhosoma nymphula interposita Varga 1968 elterjedése a Bakony hegységben - Vízipásztor (megjelenés alatt)
- TÓTH, S. (1990): A Külső-tó szitakötő (Odonata) faunája - Fol. Mus. Hist.-nat. Bakonyiensis, 9:
- ÚJHELYI, S. (1955a): A Természettudományi Múzeum magyar gyűjtőktől származó közép-európai szitakötő-gyűjteményének adatai - Fol. Ent. Hung. 8: 17-44.
- ÚJHELYI, S. (1955b): Adatok Magyarország szitakötő (Odonata) faunájához - Fol. Ent. Hung. 8: 173-174.
- ÚJHELYI, S. (1959): Angaben zur Kenntnis der Odonata-Fauna Ungarns - Fol. Ent. Hung. 12: 103-116.
- WÉBER, M. (1941): Adatok Tihany Odonata faunájának ismeretéhez - A Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái, 13: 300-301.

NEUE UND SELTENE ARTEN IN DER LIBELLENFAUNA DES BAKONY-GEBIRGES (INSECTA: ODONATA)

Über die Libellenfauna des Bakony-Gebirges sind bisher 3 zusammenfassende Aufsätze erschienen (TÓTH 1973, 1980, 1985). In diesen Arbeiten wurden selbstverständlich auch jene Angaben der früheren faunistischen Literatur berücksichtigt, die sich auf das Bakony-Gebirge beziehen (BENEDEK 1961, 1965, STEINMANN 1962, ÚJHELYI 1955, 1959, WÉBER 1941). Aufgrund der aufgezählten Literatur können wir den Nachweis von 53 Libellenarten aus dem Bakony-Gebirge als belegt betrachten.

In vorliegender Arbeit berichtet Verfasser von dem Auffinden drei weiteren Arten im Bakony-Gebirge (*Aeshna grandis*, *Hemianax ephippiger*, *Onychogomphus forcipatus*). Mit dem Nachweis dieser Arten hat sich die Zahl der Libellenarten, die aus diesem Gebirge bekannt geworden sind, auf 56 erhöht und diese Zahl entspricht den 87,5 % der aus Ungarn nachgewiesenen Arten.

A szerző címe (Anschritt des Verfassers):

DR. TÓTH Sándor
H- 8420 Zirc
Rákóczi tér 1.